

HUSAYN VOIZ KOSHIFIYNING HAYOT YO‘LI VA PEDAGOGIK MEROSI

*Kutlimuratova Nargiza Rustamovna
(Urganch davlat ubiversiteti katta o‘qituvchi)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada qomusiy bilim egasi bo‘lgan Husayn Voiz Koshifiyning xayoti va ijodi, pedagogik karashlari yoritilgan. Shuningdek, mutafakkirni ilmiy merosi bugungi globalashuv davrida ham muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligi asoslab berilgan.

ЖИЗНЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ХУСЕЙНА ВОЙЗА КОШИФИ

*Кутлимуратова Наргиза Рустамовна
(старший преподаватель Ургенчского государственного университета)*

Аннотация: В данной статье освещаются жизнь творчество и педагогические взгляды обладателя энциклопедических знаний Хусейна Вайза Кошифи. Также обосновывается, что научное наследие мыслителя имеет важное воспитательное значение даже в сегодняшнюю эпоху глобализации.

LIFE AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF HUSEIN VOYZ KOSHIFI

*Kutlimuratova Nargiza Rustamovna
(Senior Lecturer, Urgench State University)*

Annotation: In this article, the life and work of Husain Vaiz Koshifi, the owner of encyclopedic knowledge, and pedagogical views are covered. Also, it is justified that the scientific heritage of the thinker has an important educational value even in today's era of globalization.

Kalit so‘zlar: Husayn Voiz Koshifiy, ilmiy meros, axloq, odob, tarbiya, insonparvarlik, ma’naviy meros.

Ключевые слова: Хусейн Вайз Кошифи, научное наследие, равенственность, нравы, образование, гуманизм, духовное наследие.

Key words: Husayn Vaiz Koshifi, scientific heritage, morals, manners, education, humanitarianism, spiritual heritage.

Husayn Voizi Koshifiy XV asrda fors-tojik adabiyotining mashhur shaxslaridan biri sanaladi. Husayn Voizi Koshifiy nomi XV asr fors fan va adabiyotining mashhur namoyandalari Jomiy, Nishopuriy, Davlatshohi Samarqandiy, Ismat Buxoroiy va boshqalar qatorida tilga olingan. Uning, ayniqsa, insoniy odob-axloqni targ‘ib qilish va targ‘ib etishdagi tutgan o‘rni barchaning e’tiboriga, olqishiga sazovor bo‘ldi.

Kamoliddin Husayn Voiz ibn Ali 1420 yilda Sabzavorning Bayhaq tumanida tug‘ilgan. Boshlang‘ich ta’limni o‘z shahrida olgan va Mashhadda ilm-fanini takomillashtirgan. U xatotlik san’ati, shariat ilmlari, tafsir va hadis, adabiyot, tarix, axloq, matematika, munajjimlik, kimyo kabi fanlar bo‘yicha mohir usta bo‘lgan. Bu haqda Xondamir o‘zining “Habibus-siyar” asarida shunday yozadi: «Voiz nujum ilmi va inshoda o‘z zamonasining yagonasi edi va ko‘p ilmlar bo‘yicha namunalar yaratib. Asosli gaplar aytib.haqli da’volar qilardi. Chiroyli ovoz va dilkash ohangda va’z va nasihatlar bilan shug‘ullanardi...». [2].

Koshifiy hali yoshligida rasmiy ta’lim olgandan so‘ng voizlikni tanlagan va

1455-1468 yillarda Mashhadning Nishopur shahrida professional vaʼzgoʻy boʻlib yashagan. Keyin Hirotga borib, oxiratda uy qurgunicha shu shaharda qoladi. Mavlono Husayn Jomiy va Navoiyning doʻsti edi. Shuning uchun ham Husayn doʻstlik, mehr va hamkorlik uchun oʻzining ikkita tafsiri “Mavohibun aliya” yoki “Tafsiri Husayniy” va “Javohir-ut-tafsir”ni Alisher Navoiyga bagʻishlagan. Koshifiyning oʻziga xos yana bir jihati u juda kuchli va taʼsirli notiq edi. Manbalarda Alisher Navoiy oʻzi yozgan madhiya yoki marsiyalarini faqat unga oʻqitibgina koʻngli taskin topgani haqida maʼlumotlar uchraydi. Chunonchi, Jomiy vafotiga Navoiy yozgan quyidagi marsiya bunga yaqqol isbot boʻla oladi. «Ul jumladin huruf roqimi bu marsiya bilan tarixni aytib, yili oshi tortarda sultoni Sohibqiron (Husayn Bayqaro) oliy majlislarida oʻtkardi va hukm boʻldikim, mavlono Husayn Voiz minbar ustida oʻqidi ...». [1].

Yuqorida keltirilgan maʼlumotlardan shunday fikrga kelish mumkinki, Voiz Koshifiyning nafaqat ilmi, balki uning odobu axloqi ham yuksak darajada boʻlgani uchun Alisher Navoiy va Husayn Bayqarolar uni hurmat va ehtirom qilib, oʻz majlislarida uning vaʼz - nasihatlarini tinglaganlar. Bu borada Mirsaid Sharif Roqim: «Mavlono Kamoliddin Husayn Ali Voiz Koshifiy baland ovozda yaxshi vaʼz qilgani uchun olimlar va fozillar oʻzlarining xos majlislarida uni taklif qilishar edi” , - deb yozadi. [2].

Mavlono Husayn Voizi Koshifiyning adabiy va ilmiy merosi keng va cheksiz qamrovga ega. Bu qimmatli asarlar qatorida Andar turli fanlar: axloq, tarix, tasavvuf, munajjimlik, matematika, fiqh va boshqa ilmlarni qamrab olgan boʻlib, Malikushshuaro Bahor oʻzining “Sabkshindat” asarida ularning soni qirqdan ortiq ekanligini taʼkidlab. nomlarini alohida tilga olgan. Mavlono Husayn mashhur fors-tojik mufasssirlaridan biri boʻlib, u ikki tafsir: “Tafsiri Zahrovayn” va “Tafsiri Husayniy” bilan mashhur. Har ikki asar ham fors talqinidan ilmiy nasrning eng yaxshi namunalari sifatida eʼtirof etilgan. Husayn Voiz sanʼat ilmining yaxshi biluvchisi sifatida “Badoyeʼ ul-afkor” asarini yozgan. Bu asar muqaddima, 2 bob va xulosadan iborat boʻlib, badiiy sanʼat va sheʼr bayoni haqida soʻz boradi. Ushbu asarning matni kirish va atamalar roʻyxati bilan 1977 yilda Moskvada nashr etilgan.

“Maxzan-ul-insho” maktub va bitik yozish usullari haqida boʻlib, saroy ulamolari uchun qoʻllanma yoki mashq sifatida yozilgan boʻlib, unda oʻtgan davr va oʻtgan davr adiblarining kechinmalari, topilmalari sarhisob qilinadi. “Maxzan-ul-insho”da xat yozish masalasi va qabul qilingan va ommabop yondashuv va uslub izohlanadi, ibora va talqinlar, rasmiy xatlarda qoʻllanilgan qolip soʻz va sheʼr parchalari keltiriladi. Husayn Voizning fors-tojik nasri rivojida qimmatli xizmatini isbotlagan bir qancha asarlari bor. Jumladan, “Futuvvatnomai Sultoniy” Husayn Voiziy Koshifiyning eng qimmatli taʼlimoti va axloqiy asari boʻlib, u avvalgi “Futuvvatnoma” asosida yaratilgan. Asar muqaddima va 10 bobdan iborat boʻlib, futuvat asoslarini, yigitlar yondashuvini yoritish nuqtai nazaridan adabiyotimiz tarixidagi eng mukammal targʻibot asari hisoblanadi, chunki Husayn Voiz asarda barcha tafsilotlarga eʼtibor beradi.

Husayn Voiz Koshifiy asarlarini oʻz davrining ilmiy tili – fors tilida yozgan boʻlib, undan koʻpgina ilmiy, badiiy tarjima asarlari ham meros qolgan. U falsafa, axloq, tilshunoslik, adabiyotshunoslik, siyosat, tarix, kimyo, astronomiya, matematika, musiqa, voizlik, sheʼr sanʼati, din tarixi, fiqh, tibbiyot kabi fanlarga oid 200 dan ortiq asar yozganligi manbalardan maʼlum. Koshifiyning Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik va H. Sulaymonov nomidagi Qoʻlyozmalar institutlarida 45 nomdagi asarlarining 197 qoʻlyozma va 75 tosh bosma nusxalari saqlanmoqda.

Bundan tashqari u oʻz davrining koʻzga koʻringan iloxiyotchi olimi boʻlib,

hadisni, Qur'oni karimni yoddan bilgan, hatto Qur'onga to'rt kitobdan iborat sharh ham yozgan. Koshifiyning "Axloqi Muhsiniy", "Risolai Hotamiya", "Anvori Suxayliy", "Futuvvatnomai Sultoni", "Tavsiri Husayniy", "Javohirnoma" kabi o'ndan ortiq asari arab, tatar, eski o'zbek, urdu, turk, nemis, ingliz, fransuz va boshqa tillarga tarjima qilingan. Hozirgi kunda Koshifiy asarlari Parij, London, Berlin, Sankt-Peterburg, Moskva kabi shaharlarda, Iroq, Turkiya, Eron, Afg'oniston, Hindiston, Bangladesh va boshqa sharq mamlakatlarining kutubxonalarida saqlanmoqda.

Chet mamlakatlarda Koshifiy asarlariga qiziqish XVIII–XIX asrlardayoq kuchli bo'lib, G'arbiy Ovro'poning X. G. Kin, M. Duayt, D. D. Donalson, E. Braun, A. A. Arberri, E. S. Kennedi, E. Rozental, X. Masse, K. S. Lambton, R. Levi, A. M. Shasteri kabi mashhur olimlari Markaziy Osiyo va Eronning XIV–XV asrlardagi madaniyati tarixini atroflicha o'rganishga harakat qilganlar va Koshifiyning ijodi, merosiga yuqori baho berganlar Husayn Voiz qalamiga mansub "Axloqi Muhsiniy" Ajam xalqining odob-axloqiga oid eng mashhur va dilga iliq asarlar sirasiga kiradi. Bu asar Husayn Voizi Koshifiy tomonidan 1495 yilda yaratilgan bo'lib, Asar Sulton Husayn Mirzoning o'g'li, temuriy shahzoda, Marv hukmdori Abul Muhsin Mirzoga bag'ishlangan. "Axloqi Muhsiniy" asari qirq bobdan iborat bo'lib, turli axloqiy masalalarni o'z ichiga oladi. Koshifiy uz pedagogik karashlarida adolat, insonparvarlik, axloqiy kamolot, vijdoniylik goyalarini ilgari suradi. Uning fikricha, adolat insonni baxt va saodatga muyassar etadi. Vijdon insonni nazorat kiluvchi tuygudir. Insonparvarlik insonning eng yaxshi fazilatidir.

Voiz al-Koshifiyning fikricha, yaxshi xulq, mamlakat mazmunini belgilovchi omildir. Yaxshilik jamiyat, xalq, uchun qilingan ish bilan baholanadi. Inson hayoti ravon daryodek o'tib ketaveradi. Gap uni foydali, mazmunli, yaxshi ishlarga sarf qilishdadir. Inson dunyoda uchta yaxshilik qilishi shart.

Birinchisi: odamlar uchun uy, ko'prik, yo'l qurish;

Ikkinchisi: mevali daraxt o'tkazishi;

Uchinchisi: farzand qoldirish kerak. Chunki bu yaxshiliklar olamda sobit qoladi.

Koshifiy deydi:

Chunki qolmas bu jahon barqaror,

Yaxshi ish qilg'inki, qolg'ay yodgor. [2].

Demak, yaxshilik insondan qoladigan abadiy yodgorlikdir. Koshifiy yaxshilik insonda faqat tarbiya, bilim va turmush, tajribalari orqali tarkib topishini aytadi.

Mutafakkirning yana bir mashhur asarlaridan biri "Anvori Suhayliy"dir. Bu asar pandnoma janriga taallukli o'git-nasixat mazmunidagi asardir. "Anvori Suhayliy"da hikoyat-rivoyat asosiy o'rinni egallab, o'git va hikmat tegishli xulosa sifatida keltiriladi. Koshifiy bu asarni «Kalila va Dimna» ning bir necha talqinini ikkinchi fors afsonasidagi muhim o'zgarishlar asosida qayta ko'rib chiqadi.

Koshifiy o'z asarini Nizomuddin Suhayliy nomidan "Anvori Suhayliy" deb atagan bo'lib, "nur" va "suhayl" ma'nosiga urg'u beradi. Ya'ni, bu asar nur va hikmatga, Suhayliyning so'z va tilaklariga asoslangan.

"Anvori Suhayliy" ma'naviy kitoblardan biri hisoblanib, jamiyat ma'naviy-axloqiy hayoti bilan bog'liq muhim muammolar tahlil qilinadi. Qolaversa, u bir necha yil Hindistondagi oliy maktablar talabalari uchun darslik bo'lib xizmat qilgan. Sug'd viloyati tarix muzeyi fondida zikr etilgan kitobning bir nusxasi 4169-raqami bilan saqlanadi, bu ham Husayn Voizi Koshifiyning fors-tojik tiliga tarjimasini hisoblanadi.

Husayn Voizi Koshifiyning allegorik uslubda yozilgan "Anvori Suhayliy"si huquqiy masalalar va boshqaruv tizimida Sharq allegorik adabiyotining yuksak saviyasini ifodalab berganligi bilan juda qiziqarli va ibratlidir. Bu asarning hikoyalari

ramziy bo‘lib, muhim ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, vatanparvarlik, adolat, insonparvarlik masalalarini o‘z ichiga oladi. Koshifiy yomonlikni yana xunrezlar (qon to‘kuvchi, rahmsiz), fitna anezlar (fitna qo‘zg‘atuvchi, g‘ovg‘a soluvchilar), xunxor (qonxo‘r), ayyorpesha (ayyorlikni hunar qilib olganlar), mavsum (maqtanchoq), qabih siyrat (yomon xulqli) kabilarini dilozorlar deb ataydi. Bular badfe‘l, ya‘ni vojbulman‘ea deb shunday maslahat beradi: “Badfe‘l elni viloyatdan yo‘q etmaq hubdir, har daraxtkim yomondur kesmagi marg‘ubdir” - deb bularni davlat ahliga bisyor ziyoni bor, ehtiyot bo‘lish kerak, - deydi. [2]

Husayn Voiz Koshifiy inson yaxshi xulq, go‘zal (ahloq) muomala yo‘lidan yurmay turib izzat va sharaf manzilini egallab olmasligi, hayvonot biyobonidan insoniyat dorulmulkiga yetib bo‘lmasligini ta‘kidlaydi. Koshifiyning axloqiy qarashlari markazida insonparvarlikka da‘vat turadi va uni juda keng ma‘noda tushunadi. Uning fikricha kishilarning insonparvarlik fazilatiga bo‘lgan ehtiyoji suv va olovga bo‘lgan ehtiyojdan ham muhimroq.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Husayn Voiz Koshifiy XV asr Xuroson va Movarounnahr madaniyatining rivojiga katta hissa qo‘shgan hamda o‘z asarlari bilan keyingi avlodlarga katta ta‘sir ko‘rsatgan mashhur allomalardan biri bo‘lib tarixda qoldi. U qomusiy ijodi bilan o‘z davri ma‘naviy yuksalishi yo‘lida faol xizmat qildi va nafaqat Markaziy Osiyo balki butun Sharq umuminsoniy, madaniy boyliklarini kuchaytirishga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Alisher Navoiy “Majolis ul-nafois”. To‘la asarlar to‘plami. 10 jildlik. 9-jild. - T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2011 y. 377-378 betlar

2. Husayn Voiz Koshifiy. “Futuvvatnomai sultoniy”. “Axloqi muhsiniy”. T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashri, 2011 y. - 374 b

3. Hashimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi / Darslik. – Toshkent: “Istiglol” nashriyoti, 2005 y. - 304 b

4. Hoshimov K., S.Ochil. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. - T.: O‘qituvchi, 1995 y - 464 b

5. Mahmudov. R.J. Husayn Voiz Koshifiy/ Ma‘naviyat yulduzlari. T. 2001y. 241-245 b